

ЖАННА БОРЩ

(Полтава)

АНДРАГОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Розкрито можливості застосування андрагогічного підходу в професійній підготовці вчителя, в організації відповідальної самоосвіти та формуванні педагогічної культури зрілого професіонала.

***Ключові слова:** андрагогіка, андрагогічний підхід, підготовка майбутнього вчителя, освіта дорослих, педагогічна культура.*

Виникнення нових видів людської діяльності, зміни у сфері праці сприяють висуненню нових вимог до системи освіти. Інформаційний, технологічний, технічний, соціально-економічний, культурний прогрес сприяє зростанню потреби суспільства і людини в освіті дорослих і необхідності навчання впродовж життя. Доведено, що в сучасних умовах базова освіта здатна забезпечити людину необхідними знаннями, вміннями, навичками, ціннісними орієнтирами, особистісними характеристиками на все життя. Тому система освіти має спиратися на концепцію неперервної освіти.

Проблема освіти дорослих досить плідно досліджувалася науковцями різних країн. Цьому сприяло виникнення нової науки - андрагогіки. Базуючись на трьох етапах становлення андрагогіки, виділених С. Вершловським (пошуковий, рефлексивний, структурний), доцільно розглянути динаміку вивчення освіти дорослих. На пошуковому етапі характерними були дослідження (Д. Кідд, М. Ноулс, Ф. Пегглер, Є. Радлинська, Б. Самойлович, та ін.), що привертати увагу громадськості до необхідності освіти дорослих, виділяли «дорослість» як соціально-психологічний феномен, здійснювали теоретичне осмислення практики освіти дорослих, предмета андрагогіки, особливостей діяльності андрагога. Рефлексивний етап характеризувався визнанням андрагогіки як самостійної галузі знань, чому сприяли дослідження Ю. Кулюткіна, Ф. Куніхем, А. Моля, Т. Тюсена, П. Фертера, які розглядали освіту дорослих як своєрідне явище культури; А. Даринський, М. Дюрко, Ф. Джессан, А. Корреа, П. Легран, В. Онушкін, П. Шукля, та ін. поглибили уявлення про позицію дорослого як суб'єкта освітнього процесу, осмислили концептуальні засади андрагогіки, її предмет, завдання і методи. Найбільш продуктивним виявився структурний етап, на якому досліджувалися різні аспекти проблеми освіти дорослих: філософсько-концептуальні та аксіологічні (Т. Браже, А. Даринський, Л. Лесохіна); соціокультурні (С. Вершловський, Б. Любимов, В. Онушкін, Є. Тонконога та ін.); історико-педагогічні (Н. Лобанова, Є. Огарьов, Є. Соколовська та ін.), методичні (С. Архіпова, Ж. Вітлін, А. Марон та ін.). На жаль, проблема освіти дорослих в Україні актуалізувалася лише в останні роки завдяки публікаціям таких авторів, як С. Болтівець, Н. Дем'яненко, С. Сисоєва, Т. Сорочан, І. Цимбалюк та ін., проте поза увагою дослідників залишається значна кількість питань, що вимагають системного аналізу освіти дорослих. Недостатньо обґрунтованим наразі залишається андрагогічний підхід до підготовки майбутнього вчителя.

Мета нашого дослідження полягає у висвітленні основних характеристик формування майбутнього вчителя на засадах андрагогіки, оскільки ми вражаємо, що студент вищого педагогічного навчального закладу – доросла людина, а отже, формування його як фахівця має відбуватися на засадах андрагогічних концепцій.

Враховуючи, що в сучасних умовах особливого значення набуває проблема формування компетентності особистості та професіоналізму діяльності майбутнього педагога, зазначимо об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на цей процес. До об'єктивних чинників доцільно віднести якість одержаного в дитинстві виховання,

самовиховання й освіти, що є основою здобуття професії, соціально-економічні умови життя й діяльність, стан психолого-педагогічної науки. Суб'єктивними чинниками є талант і здібності студента, його відповідальність, цілеспрямованість, майстерність та досвід розв'язання психолого-педагогічних завдань. Сучасне суспільство поставило перед вищими навчальними закладами освіти серйозні вимоги стосовно професійної підготовки сучасного педагога у зв'язку зі зміною функцій учителя і викладача всіх рівнів освіти. Діяльність педагогів має бути зорієнтованою на створення умов для саморозвитку суб'єктів учіння, на формування і розвиток потреб та здібностей всіх суб'єктів начального процесу. Це вимагає від педагога високого рівня кваліфікації і компетентності.

І. Зязюн зазначає, що мета освіти – виховання людини як суб'єкта культурно-історичного процесу, який відображує історичний розум, культуру людства і відчуває власну відповідальність перед майбутнім, залежним від його сучасних дій. Освіта функціонує і розвивається за своїми власними законами. У той же час освіта – це педагогічна система, у центрі якої знаходиться Людина, множина людей. Спосіб функціонування цієї системи – педагогічна діяльність [5, с. 12].

Зміст і мета освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин із собою й іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку-саморозвитку, виховання-самовиховання, навчання-самонавчання всіх і кожного. Система освіти створюється для людини, функціонує і розвивається в її інтересах, слугує повноцінному розвитку особистості та в ідеалі її призначення – щастя людини [7, с. 14].

Професійно зумовлені андрагогічні вимоги до вчителя в педагогіці і андрагогіці визначаються термінами «професійна придатність» і «професійна готовність». Під професійною придатністю розуміють сукупність психічних і психофізіологічних особливостей людини, які необхідні для досягнення успіху в обраній професії. Під професійною готовністю – психічну, психофізичну, фізичну готовність (тобто професійну придатність) та науково-теоретичну і практичну підготовку педагога. Професійна придатність та професійна готовність необхідні для виконання ролі андрагога у процесі викладацької діяльності [2, с. 176].

Під час навчання у вищій школі важливим є формування педагогічної спрямованості особистості майбутнього вчителя та його педагогічної культури. Спрямованість педагога – це мотиваційна зумовленість його дій, вчинків, усієї поведінки конкретними життєвими цілями, джерелом яких є потреби, суспільні вимоги. Н. Кузьміна виділяє три основні типи спрямованості, які визначають характер педагогічної діяльності вчителя [3, с. 61]. Перш за все – це стійка мотивація формування особистості учня на всебічний і гармонійний розвиток. Цей тип педагогічної спрямованості вважається гуманістичним. Гуманістична спрямованість особистості вчителя означає ставлення до дитини як найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і вияв своїх здібностей. Учитель має ставити перед учнями посилено сформульовані вимоги з метою їхнього подальшого розвитку, здійснювати педагогічний вплив гуманістичного, а не авторитарного характеру. Однією з умов формування гуманістичної спрямованості майбутнього педагога є створена в педагогічному університеті атмосфера діалогу, співробітництва, партнерства, виявлення поваги до студента, середовище толерантності, справедливості, захисту свободи особистості, тобто – специфічна педагогічна культура.

Педагогічна культура є частиною людської культури. У ній утілені духовні цінності освіти і виховання (педагогічні знання, теорії, концепції, накопичений педагогічний досвід, професійні етичні норми) та матеріальні (засоби навчання і виховання), а також способи творчої педагогічної діяльності, які слугують соціалізації особистості в конкретних історичних умовах. Педагогічна культура є системним утворенням, головними компонентами якої є педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення зразків педагогічної практики з позицій гуманізму. Г. Жуков

виділяє показники високого рівня сформованості педагогічної культури: гуманістична спрямованість особистості педагога; психолого-педагогічна компетентність і розвинуте педагогічне мислення; освіченість у галузі дисципліни, яку викладає, та володіння педагогічними технологіями; досвід творчої діяльності, уміння обґрунтувати власну педагогічну діяльність як систему (дидактичну, виховну, методичну); культура професійної підготовки (педагогічне спілкування, мова, зовнішній вигляд) [2, с. 176].

Педагогові з високим рівнем педагогічної культури властиві здібності до теоретичного обґрунтування власної педагогічної позиції, системність професійної діяльності, творчість, гнучкість і варіативність у прийнятті рішень. Такий педагог має власний індивідуальний стиль.

Крім названого, з метою формування вчителя-професіонала доцільно враховувати особистісні якості студентів, з якими працює педагог. І. Колеснікова вважає, що для дорослого учня, який має вдосконалюватися на рівні професійному, загальнокультурному, виховному, існує низка значущих особистісних характеристик: вміння орієнтуватися в світі інформації; освоєння себе як «інструмента», що пізнає; формування комунікативної культури, що дозволяє вступати у ефективну взаємодію з іншими людьми; освоєння інформаційних освітніх технологій, що роблять продуктивним процес навчання; організація часу і простору життєдіяльності, в структурі яких постійно має залишатися частка для безперервної освіти [6, с. 167].

Сучасному студенту педагогічного вишу має бути притаманне вміння протистояти інформаційному хаосу через упорядкування. Цьому сприяє вибірковість джерел, здатність відсікати зайве (цілеспрямований відбір радіо- і телевізійних передач, періодичних видань та ін.); розуміння того, що повнота інформації з окремої проблеми сьогодні не може бути досягнута, тому що за останні 30 років, за спостереженнями вчених, обсяг інформаційного поля збільшився так само, як за попередні 5000 років. Отже, для успішного навчання сучасний студент має обирати оптимальну для себе траєкторію здобуття освіти.

Результативність освіти дорослого залежить від виконання професійних обов'язків андрагога, який виконуючи свої функції, має налаштувати слухача на постійний розвиток і самовдосконалення. Компетентність андрагога передбачає, на думку Т. Василькової, по-перше, необхідність об'єктивно оцінювати власні можливості, сильні й слабкі сторони та розуміння професійно значущих якостей; по-друге, усвідомлення значення андрагогічної підготовки для подальшої професійної діяльності та співвідношення цієї підготовки з усім обсягом професійної компетентності, якою він має володіти; по-третє, майбутній андрагог має уявляти перспективи, які йому відкриває обрана професія для подальшого самовдосконалення; по-четверте, розуміння безперервності процесу вдосконалення в особистісному контексті як необхідної умови професійної майстерності [1, с. 70].

Підготовка андрагога – це тривалий і складний процес, який за твердженням науковця включає п'ять основних етапів: оптація (усвідомлений вибір професії з урахуванням власних індивідуально-психологічних особливостей); професійна підготовка (формування професійної спрямованості й системи професійних знань умінь і навичок, надбання досвіду теоретичного і практичного розв'язання різноманітних проблем); професійна адаптація (засвоєння нової соціальної ролі, професійне самовизначення, формування особистісних і професійних якостей, досвіду самостійної професійної діяльності); професіоналізація (формування професійної позиції, інтеграція особистісних і професійних якостей і вмінь у відносно стійкі професійно значущі утворення, кваліфіковане виконання власних обов'язків); професійна майстерність (повна реалізація, самоздійснення особистості у професійній діяльності на основі рухливих інтегральних психологічних новоутворень) [1, с. 71].

Таким чином, до загальних вимог до педагога доцільно віднести: професійну компетентність, що базується на спеціальній, практичній та психолого-педагогічній підготовці; загальнокультурну та гуманітарну компетентності, що включають знання

основ світової культури, гуманістичні особистісні якості, відповідальність за результати власної діяльності, мотивацію до самовдосконалення; креативність, що базується на сформованості нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, гнучкій адаптації до змін місту та умов професійної діяльності; комунікативну компетенцію, що включає розвиток мови, володіння іноземними мовами, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності тощо; соціально-економічну компетентність, що передбачає володіння основами сучасної економіки, знання законів бізнесу, основ екології і права.

Також зазначимо, що формування педагога на андрагогічних засадах здійснює доцільно організована самостійна робота студента, яка є однією з форм організації навчальної діяльності. Її використання дозволяє виконати не тільки навчальну, але й розвивальну та виховну функцію навчального процесу, оскільки, працюючи самостійно, студент здобуває сукупність знань, умінь, навичок, самовдосконалюється, розвиває інтелектуальні, творчі здібності особистості, у нього виховуються особистісні риси дорослої людини: самостійність, наполегливість, організованість, добросовісність, працелюбність, самодисципліна, які поступово трансформуються у професійні якості.

Сучасні умови модернізації освіти привели до збільшення обсягу та ускладнення змісту навчального матеріалу, що підлягає самостійному опрацюванню. Самостійна робота стала необхідною умовою формування людини з вищою освітою, але з точки зору андрагогіки виняткове значення вона має для підготовки конкурентноспроможного педагога: по-перше, цілеспрямована самостійна робота – унікальний засіб ефективного формування самого фахівця-педагога як особистості і зрілого професіонала; по-друге, тільки вчитель, який володіє навичками самостійної роботи, може передати досвід оперування раціональними методами самостійної роботи власним учням. Отже, формування культури організації самостійної діяльності майбутнього педагога є одним із актуальних завдань сучасної вищої педагогічної освіти.

У підготовці педагога до андрагогічної діяльності важливе місце посідають знання, вміння і навички, здобуті студентом у процесі самостійної діяльності, є найміцнішими і краще використовуються у практиці, оскільки спираються на підвищену позитивну мотивацію й досить високий рівень активності. Особливого значення набуває організація самостійної роботи в умовах кредитно-модульної системи. Реалізація модульно-рейтингового підходу дозволяє чітко організувати діяльність із самоосвіти, сприяє створенню атмосфери систематичної роботи майбутніх педагогів із оволодіння знаннями. Кредитно-модульна система організації навчального процесу надає можливості для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку творчого мислення через здійснення індивідуалізації навчання, що лежить в основі самостійної роботи.

Самостійну діяльність студента можна представити у вигляді складного процесу, що складається з різноманітних компонентів, які впливають на його успішність, формують концепцію активного навчання майбутніх фахівців. Диференційність компонентів обумовлена психічними властивостями студентів, їхніми мотиваційними характеристиками, безпосередньою організаційно-процесуальною тактикою, багатфакторністю зовнішнього впливу.

У системі вищої освіти сьогодні активізувалася розробка навчального та науково-методичного забезпечення кожного напрямку, спеціальності в освітній галузі, що допомагає студентові знайти реальні практичні орієнтири з організації власної роботи з вивчення кожної дисципліни навчального плану у відповідності до навчальної програми, передбачають формування особистісних якостей, інтелектуальних умінь та культури розумової праці. Сучасна самостійна робота, враховуючи те, що студент - це доросла людина, передбачає застосування багатьох її видів. Різноманітні види самостійної роботи, її багатофункціональність вимагають глибокої розробки методолого-теоретичних основ та систематизації технологій організації такої роботи у виші.

Андрагогічний підхід до організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі спонукає студентів критично оцінити рівень своїх знань, умінь, навичок, виявити недоліки у підготовці та спрямувати власні дії на подолання недоліків або ефективно планувати подальшої організації роботи. Самоконтроль здійснюється студентом на основі перевірки виконання інструкцій, тестів. Самомоніторинг формує свідоме ставлення до пізнавального процесу в цілому, стимулює його мотиваційну основу тільки на позитивному рівні. Модульний спосіб структурування матеріалу навчальної дисципліни забезпечує організацію систематичної самоосвітньої діяльності кожного студента. Отже, модульно-рейтингову систему навчання можна одночасно розглядати як засіб організації самостійної навчальної діяльності студента, фактор стимулювання його пізнавальної діяльності, що дає можливість самому виправляти в ході вивчення прогалини та допущені помилки, відчувати власну відповідальність за них.

Як свідчить досвід, якість самостійної роботи, її сутність і характер залежать від питань і проблем, поставлених на кожному семінарському або практичному занятті. Якщо теоретичні питання і практичні завдання носять проблемний характер, то, за словами самих студентів, вони ретельно і наполегливо готуються до його розкриття, намагаючись ґрунтовно усвідомити початковий матеріал, проаналізувати його, систематизувати і, навпаки, якщо питання мають репродуктивний характер, то студенти обмежуються механічним переписуванням відповідей у межах підручника (головне завдання тоді полягає у пошуку потрібного підручника з необхідною інформацією) або просто перечитують лекційний конспект, задовольняючись мінімумом знань.

Андрагогічний підхід поступово змінює психологію студента від "споживача" готових знань до творчого свідомого здобуття ним освіти. Викладач виступає не в ролі інформатора, а перетворюється на справжнього організатора, консультанта дорослої людини, адже рівень кваліфікації та конкурентоспроможності сучасного спеціаліста залежить від рівня сформованості вмінь і навичок самостійної діяльності.

Таким чином, удосконалення організації навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів на засадах андрагогічного підходу дозволить розвивати активність, творчі здібності майбутніх учителів, забезпечить державу зрілими висококваліфікованими педагогами, що відповідально володіють теорією і практикою здійснення педагогічної роботи, тому в подальшому швидко адаптуватимуться до змін у професійній діяльності, прагнутимуть до самоосвіти впродовж життя й передадуть власний досвід своїм учням.

Представлена в статті проблема реалізації андрагогічного підходу у підготовці майбутнього вчителя піднімає низку пов'язаних із нею питань навчально-методичного супроводу педагогічної освіти, які ще потребують ґрунтовного дослідження й вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василькова Т. А. Основы андрагогики: учебное пособие / Т. А. Василькова. – М. : КНОРУС, 2009. – 256 с.
2. Жуков Г. Н. Готовность к деятельности как социально-педагогическая категория: инновационный поход / Г. Н. Жуков // Образование и наука. Известия уральского научно-образовательного центра РФО. – 2000. - № 3 (5). – С. 176-180.
3. Кузьміна Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. В. Кузьміна. – М. : Высш. шк., 1989. – 167 с.
4. Навчальний процес у вищій педагогічній школі / за ред. О. Г. Мороза. – К., 2001. – 337 с.
5. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вид-во «Віпол», 2000. – 63 с.
6. Основы андрагогики: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / И. А. Колесникова, А. Е. Марон, Е. П. Тонконогая и др.; Под ред. И. А. Колесниковой. – М. : Академия, 2003. – 240 с.
7. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамуценко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 207 с.

ЖАННА БОРЩ

АНДРАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Рассмотрены возможности использования андрагогического подхода в подготовке будущего учителя в педагогических университетах, в организации ответственного самообразования и формирования педагогической культуры зрелого профессионала.

Ключевые слова: андрагогика, андрагогический подход, подготовка будущего учителя, образование взрослых, педагогическая культура.

ZHANNA BORSHCH

ANDRAGOGIC APPROACH TO THE PREPARING OF FUTURE TEACHER

Androgic approach to the preparing of future teacher in pedagogical universities, organization of responsible education and the process of forming of pedagogical culture of adult persons are studied.

Keywords: Androgogy, androgogic approach, preparing of future teacher, education for adult persons, pedagogical culture.

Одержано 11.04.2012, рекомендовано до друку 5.05.2012.